

16. Από την οικουμενική Ορθοδοξία στις εθνικές Εκκλησίες

ι. Το Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδας και η ρήξη με το Πατριαρχείο

Η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 είχε το εξής επακόλουθο: οι εκκλησιαστικές επαρχίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου που βρίσκονταν στις εξεγερμένες περιοχές της Ελλάδας να αποκοπούν από το κέντρο διοικήσεως και εξάρτησής τους. Αντιλαμβάνεται κανείς σε ποια δυσχερή θέση βρέθηκαν οι επαρχίες αυτές κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων αλλά και μετά από αυτόν. Μακριά από το κέντρο διοίκησης και χωρίς επικοινωνία με αυτό, οι επαρχίες υποχρεώθηκαν να αντιμετωπίσουν πολλά και ποικίλα προβλήματα εκκλησιαστικής φύσης, τα οποία με την πάροδο του χρόνου συσσωρεύονταν. Το βασικότερο πρόβλημα ήταν αυτό των χειροτονιών, καθώς στη διάρκεια του αγώνα, με τον θάνατο πολλών αρχιερέων, ο αριθμός των χηρευουσών εκκλησιαστικών επαρχιών αυξήθηκε σημαντικά. Πολλά μοναστήρια και εκκλησίες είχαν καταστραφεί, οι απώλειες σε έμπυχο δυναμικό ήταν μεγάλες, η εκπαίδευση κληρικών και λαϊκών είχε παραμεληθεί και υπήρχε έλλειψη εκκλησιαστικών βιβλίων. Με την άφιξή του στην Ελλάδα, ο πρώτος Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας εργάστηκε για την επίλυση αυτών των προβλημάτων της Εκκλησίας. Ο πρόωρος όμως θάνατός του έθεσε τέρμα στην προσπάθειά του.

Κατά τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του ανήλικου Όθωνα, ο αντιβασιλέας και υπουργός των εκκλησιαστικών Μάουρερ εξέδωσε διατάγματα για την ίδρυση αυτοκέφαλης εθνικής Εκκλησίας, χωρίς την έγκριση του Πατριάρχη. Η διοίκηση και η οργάνωση αυτής της εθνικής Εκκλησίας, με βάση τα προτεσταντικά βαυαρικά πρότυπα, συνεπαγόταν την υποταγή της Εκκλησίας στην κρατική εξουσία. Υπέρμαχος των ιδεών του Μάουρερ αναδείχθηκε ο σπουδαίος Έλληνας λόγιος κληρικός Θεόκλητος Φαρμακίδης, ο οποίος υποστήριξε με σθένος την ανακήρυξη του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας της Ελλάδας με κάθε τρόπο. Στον αντίποδα, μια άλλη μεγάλη προσωπικότητα αυτής της περιόδου, ο ιερέας, ρήτορας και συγγραφέας Κωνσταντίνος Οικονόμος πολέμησε με τον λόγο και την πένα του τον χωρισμό της Εκκλησίας της Ελλάδας από το Πατριαρχείο. Το διάταγμα υπογράφηκε τελικά στις 23 Ιουλίου/4 Αυγούστου 1833 από Σύνοδο 22 ιεραρχών και η ελλαδική Εκκλησία αποκόπηκε πραξικοπηματικά από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Για τα επόμενα χρόνια, και μέχρι το 1850, οι σχέσεις της Εκκλησίας της Ελλάδας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως θα διακοπούν.

Η ίδρυση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας

Η ίδρυση της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδας δε διεξήχθη ομαλά, καθώς έγινε χωρίς την προηγούμενη συναίνεση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγονταν –μέχρι την Επανάσταση του 1821 και την ίδρυση του τότε μικρού Ελληνικού Βασιλείου– οι εκκλησιαστικές επαρχίες που τη συγκρότησαν. Αλλά και η αρχική οργάνωσή της στηρίχθηκε σε βάσεις ξένες προς τους κανόνες και τις παραδόσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Βέβαια, δεν είναι ούτε ορθό ούτε ωφέλιμο να αποτελεί η Εκκλησία «κράτος εν κράτει»· αλλά το ίδιο δεν είναι σωστό και ωφέλιμο να εξουσιάζει το Κράτος τον ιδιαίτερο αυτόν πνευματικό οργανισμό που είναι η Εκκλησία ή να εξαφανίζει την αυτοτέλεια και την αυτενέργειά της στον κύκλο της πνευματικής δράσης της.

Μεταγραφή από: Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, *Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος* (1920).

Η αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας της Ελλάδας και Οικουμενικού Πατριαρχείου θα πραγματοποιηθεί μετά από συντονισμένες προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης και με τις δύο πλευρές. Το 1850, το Πατριαρχείο εξέδωσε Συνοδικό Τόμο, με τον οποίο ανακήρυσσε την Εκκλησία της Ελλάδας αυτοκέφαλη και καθόριζε το διοικητικό της πλαίσιο σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Τόμος Συνοδικός (1850)

[...] ώρισamen τῆ δυνάμει τοῦ Παναγίου καὶ Τελεταρχικοῦ Πνεύματος, διὰ τοῦ παρόντος ΣΥΝΟΔΙΚΟΥ ΤΟΜΟΥ, ἵνα ἡ ἐν τῷ Βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, Ἀρχηγὸν ἔχουσα καὶ κεφαλὴν, ὡς καὶ πᾶσα ἡ Καθολικὴ καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὑπάρχη τοῦ λοιποῦ κανονικῶς αὐτοκέφαλος, ὑπερτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν γνωρίζουσα Σύνοδον διαρκῆ, συνισταμένην ἐξ Ἀρχιερέων, προσκαλουμένων ἀλληλοδιαδόχως κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας, Πρόεδρον ἔχουσα τὸν κατὰ καιρὸν Ἱερώτατον Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, καὶ διοικοῦσαν τὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς θεῖους καὶ ἱερούς κανόνas ἐλευθέρως καὶ ἀκωλύτως ἀπὸ πάσης κοσμικῆς ἐπεμβάσεως. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτοις καθισταμένην διὰ τοῦ παρόντος Συνοδικοῦ Τόμου τὴν Ἱεράν ἐν Ἑλλάδι Σύνοδον, ἐπιγινώσκομεν αὐτήν, καὶ ἀνακηρύττομεν πνευματικὴν ἡμῶν ἀδελφὴν, καὶ πᾶσι τοῖς ἀπανταχοῦ εὐσεβεῖσι καὶ ὀρθοδόξοις τέκνοις τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισυνιστῶμεν ὡς τοιαύτην τοῦ λοιποῦ ἀναγνωρίζεσθαι καὶ μνημονεύεσθαι τῷ ὀνόματι «Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»· δαψιλεύομεν δὲ αὐτῇ καὶ πάσας τὰς προνομίας καὶ πάντα τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τὰ τῇ ἀνωτάτῃ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχῇ παρομαρτοῦντα...

Το παράθεμα στο: Εμμανουήλ Κωνσταντινίδης, *Η ανακήρυξις του Αυτοκεφάλου της εν Ελλάδι Εκκλησίας (1850)*.

ii. Ο κίνδυνος του εθνοφυλετισμού και η συνοδική του καταδίκη (1872)

Η αίρεση του Εθνοφυλετισμού

Είναι γεγονός ότι ο 19ος αιώνας αποτέλεσε την αρχή για μια σειρά γεγονότων, επαναστάσεων και ανταγωνισμών στην Βαλκανική Χερσόνησο. Έτσι έχουμε την Ελληνική Επανάσταση του 1821 και την δημιουργία του πρώτου ελλαδικού κράτους, ενώ στην συνέχεια έχουμε την δημιουργία των υπολοίπων κρατών της Βαλκανικής, όπως της Ρουμανίας, της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας. Η «εθνική ιδεολογία» κάτω από την επίδραση της γαλλικής επανάστασης και του ευρωπαϊκού διαφωτισμού δημιουργεί και στην Βαλκανική εθνικές ομάδες. Οι εθνικές επαναστάσεις δημιουργούν εθνικά κέντρα: Βελιγράδι, Αθήνα, Σόφια, Βουκουρέστι. Η διάσπαση του Ορθοδόξου Γένους, της Ρωμοσύνης, είναι πλέον γεγονός.

Αυτή η διαίρεση του Μιλέτ των Ρουμ, έφερε το Ιερό Κέντρο, το οποίο είχε την ευθύνη της ποιμαντορίας και ενότητας των Ρωμιών μέσα στα πλαίσια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε δύσκολη θέση. Το Πατριαρχείο που πάντοτε είχε υπερεθνικό χαρακτήρα, έβλεπε το ποίμνιό του χωρισμένο και αντιμαχόμενο. Ο Εθνοφυλετισμός, ο οποίος δημιούργησε πολλά προβλήματα εντός των λαών της Βαλκανικής, έκανε το Πατριαρχείο να τον καταδικάσει ως εχθρό της ενότητας και της ειρήνης της Εκκλησίας.

Αρχιμ. Ιωακείμ Οικονομικός, *Η αίρεση του Εθνοφυλετισμού*.

Η συνοδική απόρριψη του εκκλησιαστικού φυλετισμού

Στη χριστιανική Εκκλησία, η οποία είναι κοινωνία πνευματική, προορισμένη από τον αρχηγό και θεμελιωτή της να συμπεριλάβει όλα τα έθνη σε μία αδελφότητα με τον Χριστό, ο φυλετισμός είναι κάτι ξένο και τελείως αδιανόητο. Και πράγματι, ο φυλετισμός, δηλαδή η συγκρότηση ξεχωριστών φυλετικών Εκκλησιών στον ίδιο τόπο, οι οποίες αποδέχονται όλους όσοι ανήκουν στο ίδιο φύλο (έθνος), ενώ όλους όσοι δεν ανήκουν στο ίδιο φύλο τούς αποκλείουν, και οι οποίες διοικούνται μόνο από ποιμένες του ίδιου έθνους, όπως αξιώνουν τώρα οι οπαδοί του φυλετισμού, αυτό είναι κάτι τελείως ανήκουστο και πρωτοφανές.

Όχι μόνο στην Ορθόδοξη Εκκλησία αλλά ακόμη και σε αυτές τις αιρετικές ή σχισματικές κοινωνίες δε συνέβη ποτέ να συνυπάρχουν πιστοί του ίδιου δόγματος και να είναι χωρισμένοι ο ένας από τον άλλο σε ανεξάρτητες φυλετικές εκκλησίες στην ίδια ενορία, στην ίδια πόλη ή χώρα. Ο φυλετισμός βρίσκεται σε αντίφαση και διαμάχη με το πνεύμα του Ευαγγελίου του Χριστού και ποτέ η Εκκλησία του Χριστού δεν πρόκειται να τον αποδεχθεί και να τον υιοθετήσει.

Από τα πρακτικά της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου (1872), ΜΑΝΣΙ τ. 45, 475 εξ.

iii. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο σήμερα: μαρτυρία και ενότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο

Μετά τη Β΄ Οικουμενική Σύνοδο (381 μ.Χ.) η Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης απέκτησε το κύρος του «πρώτου θρόνου» ανάμεσα στις άλλες Εκκλησίες της Ανατολής. Ο εξαιρετικά σημαντικός ρόλος της Κωνσταντινούπολης ως πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας προσέδωσε αίγλη και στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, ο επίσκοπος της οποίας ονομάστηκε, ήδη από τον 4ο μ.Χ. αιώνα, «Αρχιεπίσκοπος», δηλαδή «πρώτος εκ των επισκόπων». Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος (451 μ.Χ.) με ορισμένους κανόνες της αναγνώρισε στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης τα πρεσβεία τιμής έναντι των άλλων Εκκλησιών και τον ρόλο της ως εγγυητή της ενότητάς τους. Γι' αυτό και το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης αποκαλείται «Οικουμενικό».

Ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη σύγχρονη Ορθοδοξία

Αν σήμερα το Πατριαρχείο δίνει το ζωντανό «παρών» του σε ολόκληρο τον διορθόδοξο και διαχριστιανικό χώρο· αν έχει βαρύνοντα λόγο σε κάθε παρουσιαζόμενη περίπτωση που απαιτεί την παρουσία του, τη διατύπωση της γνώμης του, την προσφορά των καλών του υπηρεσιών, την παρέμβαση ή τη διαιτησία του και τις καταλλακτικές του πρωτοβουλίες· αν, μετά τις κοσμογονικές ανακατατάξεις στην Ευρώπη και την εμφάνιση νέων ιδεών και νέων προβληματισμών, προωθεί δικές του πρωτοβουλίες σε χώρους ηθικο-κοινωνικούς, από την ειρήνη που στηρίζει, τις φυλετικές διακρίσεις και διαμάχες που καταδικάζει, την συναλληλία που διακηρύττει και προωθεί, έως την ακεραιότητα της δημιουργίας και τη διάσωση του περιβάλλοντος που πρωτόβουλα δρομολογεί· αν παρακολουθεί τις διεργασίες της Ενωμένης Ευρώπης και προάγει θετικά με κάθε μέσο την εξυπηρέτηση των πνευ-

ματικών και υλικών αναγκών του ευρωπαϊκού ομογενούς ορθοδόξου ποιμνίου του· αν, λοιπόν, όλα αυτά καταγράφονται στο ενεργητικό του σαν πνευματικές ευθύνες και μέριμνα του κατά βάση πνευματικού θεσμού που είναι το Πατριαρχείο, όλα αυτά αποτελούν την πιο φυσική δικαίωση του ιστορικού και αδιαμφισβήτητα πνευματικού του χαρακτήρα, ενός χαρακτήρα για τον οποίον είναι υπερήφανο στο βαθμό που αποβαίνει θεσμός επωφελής υπέρ του συνόλου.

Αυτή είναι η προσφορά του Οικουμενικού Πατριαρχείου μέσα στη σημερινή διάρθρωση των πραγμάτων. Μια προσφορά διακονίας, προς οικοδομήν και προς ειρηνική συνύπαρξη με όλους και για όλους. Μια προσφορά για την Ορθοδοξία, της οποίας είναι η πρωτόθρονη Εκκλησία. Μια προσφορά για τον Χριστιανισμό και για κάθε θρησκευόμενο άνθρωπο, χωρίς διάκριση εθνική, φυλετική, θρησκευτική, γλωσσική, ιδεολογική κ.λπ. Μια προσφορά, τέλος, για την ανθρωπότητα, της οποίας θέλει και επιδιώκει την ευταξία, την πρόοδο, την ευτυχία, την ολοκλήρωση.

Μητροπολίτης Εφέσου Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης, *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και οι Οικουμενικοί Πατριάρχες από τη Συνθήκη της Λωζάννης έως σήμερα*, Γενεύη 1996.

Ερωτήσεις - Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Δημιουργία χάρτη όπου σημειώνονται οι Μητροπόλεις που αποτελούν την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδας.
2. Ένας μαθητής υποδύεται έναν πιστό χριστιανό, ο οποίος ζει στην Κωνσταντινούπολη στα μέσα του 15^{ου} αιώνα και αφηγείται στην ολομέλεια της τάξης μία από τις μέρες που ακολούθησαν λίγο μετά την Άλωση.
3. Συζητήστε σε ομάδες τον ρόλο του σχολείου, όπως τον όριζε ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, και συγκρίνετέ τον με την εμπειρία σας σήμερα.
4. Μελετήστε τις δύο περιπτώσεις των Νεομαρτύρων, του Αγίου Μιχαήλ και της Αγίας Κυράνας. Ποια είναι τα κοινά σημεία που τους κατατάσσουν στους νεομάρτυρες;
5. Συζητήστε με τον/την διπλανό/ή σας το παρακάτω θέμα: «Δημοτικά τραγούδια και θρησκευτική και κοινωνική ζωή». Στη συνέχεια ανακοινώστε στην ολομέλεια της τάξης τα συμπεράσματα της συζήτησής σας.
6. Έρευνα: Η ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης και το εκκλησιαστικό καθεστώς των Μητροπόλεων της Δωδεκανήσου.
7. Έρευνα: Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες σήμερα και η σχέση τους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο.
8. Έρευνα: Η παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδας σε Διεθνείς Οργανισμούς (Ευρωπαϊκή Ένωση, Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών).